

Przemysław Bobrowski
Ośrodek Studiów
Pradziejowych i Średniowiecznych
IAE PAN w Poznaniu

IAE PAN Centre for Prehistoric
and Medieval Studies in Poznań

Zakład Archeologii Powszechnej (ZAP) w Poznaniu został utworzony w styczniu 1954 r. jako część Działu I (Archeologii Polski) Instytutu Historii Materialnej PAN i jako jedna z pięciu placówek terenowych. Pierwszym kierownikiem, do jesieni 1955 r., był profesor Witold Hensel, a po nim kierownictwo objął profesor Wojciech Kóčka. W Zakładzie działały w tym czasie Stacje w Bonikowie, Gieczu, Gnieźnie, Kołobrzegu, Kruszwicy, Poznaniu-Grodzie, Poznaniu-Katedrze, Szczecinie i Wolinie. Ponadto w Poznaniu miała siedzibę centralna Pracownia Paleobotaniczna IHKM.

W początku 1955 r. z chwilą powołania w Poznaniu odrębnego Zakładu Archeologii Pomorza IHKM (ZAPom), do którego weszły stacje: Szczecin, Wolin i Kruszwica, zmieniona została dotychczasowa nazwa ZAP na Zakład Archeologii Wielkopolski. W roku 1960 powołano w Poznaniu Pracownię Ziemi Lubuskiej IHKM, z ekspedycjami archeologicznymi w Międzyrzeczu Wielkopolskim i Santoku. W 1961 r. uległ rozwiązaniu dotychczas odrębny ZAPom. Połączonym Zakładem Archeologii Wielkopolski i Pomorza IHKM kierował do śmierci w 1965 r. W. Kóčka. Po nim zaś, do roku 1982, Aleksander Dymaczewski. W tym czasie funkcjonowały Pracownie Archeologiczne w Gnieźnie, Kruszwicy, Szczecinie, Wolinie i Gdańsku oraz istniejąca także w Poznaniu Pracownia Etnograficzna IHKM pod kierunkiem profesor Marii Frankowskiej, podlegająca Zakładowi Etnografii Powszechnej IHKM w Warszawie. W początkach lat siedemdziesiątych XX w. wprowadzono, kolejną w IHKM, reorganizację struktur wewnętrznych. Zakład poznański z dniem 1 marca 1971 r. przyjął ponownie nazwę Zakładu Archeologii Wielkopolski (ZAW), a pracownie pomorskie w Szczecinie i w Wolinie włączone zostały do utworzonego we Wrocławiu Zakładu Archeologii Nadodrza (ZAN).

Kolejne zmiany organizacyjne w ZAW nastąpiły w październiku 1977 r. Decyzją Dyrektora IHKM w Zakładzie utworzono Pracownię Pradziejową (kierowaną przez profesora Tadeusza Wiślańskiego), Pracownię Wczesnośredniowieczną

Konstrukcje drewnianych podwalin wału obronnego, Santok, stan. 1, 2007 r.

Wooden substructures of the defense wall, Santok, site 1, 2007

(Fot./Photo K. Zamelska-Monczak)

poprzednia strona / previous page:

*Dokumentacja rytów naskalnych w Bir Nurayet
Documentation of the rock art in Bir Nurayet*

(Fot./Photo M. Jórdeczka)

następna strona / next page:

Konstrukcje wału grodu z XIX w. odsłonięte podczas badań weryfikacyjno-sondazowych b. Pracowni Wczesnośredniowiecznej IAE PAN w Poznaniu. Śrem, woj. wielkopolskie

Embankment of a stronghold from the 10th/11th century uncovered during archaeological verification and testing by the former IAE PAN Early Medieval Unit in Poznań. Śrem, Wielkopolskie province

(Fot./Photo M. Kara)

(pod kierunkiem profesor Zofii Hilczer-Kurnatowskiej), Pracownię Paleobotaniczną (kierowaną przez Melanię Klichowską) oraz Ekspedycję Archeologiczną w Lubiniu. Z dniem 1 kwietnia 1982 r. kierownictwo Zakładu objął profesor Michał Kobusiewicz i kierował nim do przejścia na emeryturę w 2009 r. Jego następcą został Henryk Mamzer. W 1992 r. ZAW przemianowano na Oddział Poznański Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. W 1998 r., decyzją Rady Naukowej IAE PAN w Oddziale w Poznaniu powołana została Pracownia Archeologii Afryki, której kierownikiem do przejścia na emeryturę był M. Kobusiewicz.

Ośrodek Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych został powołany w 2011 r. Działają w nim obecnie dwa zespoły: Zespół do Badań Państwa Piastów oraz Zespół do Badań Prahistorii i Wczesnych Cywilizacji Afryki.

Zespół do Badań Państwa Piastów (dawniej Pracownia Wczesnego Średniowiecza IAE PAN w Poznaniu, kierownik Michał Kara) powstał w styczniu 2012 r. Podej-

mwana problematyka naukowa koncentruje się wokół zagadnień formowania się i funkcjonowania państwa Piastów, a działalność – na tworzeniu archeologicznych syntez państwa piastowskiego. Monografie, które w ostatniej dekadzie opublikowali członkowie zespołu, zostały docenione przez środowisko naukowe. Szczególne miejsce zajmuje analiza powiązań kulturowych państwa Piastów we wczesnym średniowieczu. Odrębny nurt badań dotyczy problematyki transformacji kulturowej i osadniczej, znajdującej odzwierciedlenie w źródłach archeologicznych z terenu Wielkopolski doby późnopiastowskiej. W sferze zainteresowań pozostaje również problematyka gospodarki i kultury symbolicznej w państwie Piastów, analizowana poprzez źródła archeobotaniczne. Za kluczowe w działalności zespołu uznano wdrożenie modelu studiów multidyscyplinarnych, a zarazem zachowanie pełnej autonomii procedury badawczej dyscyplin, których ustalenia będą wykorzystywane w realizowanych projektach. Członkowie zespołu prowadzą aktualnie badania wykopaliskowe o charakterze weryfikacyjno-sondazowym na grodziskach w Pszczewie, Santoku, Glinniku oraz Kargowej (woj. lubuskie). Są to obiekty o istotnym znaczeniu dla poznania kultury społeczności wczesnego średniowiecza w dorzeczu Odry.

Zespół do Badań Prahistorii i Wczesnych Cywilizacji Afryki powstał w styczniu 2012 r. (pod kierunkiem Przemysława Bobrowskiego) w miejsce dawnej Pracowni Archeologii Afryki. Problematyka, jaką zajmują się jego członkowie, dotyczy przede wszystkim sposobów adaptacji paleolitycznych społeczności łowiecko-zbierackich Afryki Północno-Wschodniej do zmieniającego się środowiska we wczesnym holocenie oraz początków gospodarki wytwórczej. Do priorytetów należą też studia nad podstawami gospodarczymi społeczności neolitycznych, w tym nad pochodzeniem i morfologią wczesnie udomowionych ras bydła (także na podstawie sztuki naskalnej Sahary i Sudanu), strategiami hodowli zwierząt oraz wykorzystaniem roślin i gospodarką surowcową. W sferze zainteresowań pozostaje także życie duchowe społeczności epoki kamienia i wczesnych cywilizacji strefy saharyjskiej, w tym obrządek pogrzebowy, sztuka naskalna oraz przejawy kultu. Kluczowe są również studia nad chronologią i stratygrafią osadnictwa pradziejowego i wczesnych cywilizacji Pustyni Wschodniej. Od 2007 r. Ośrodek przejął kierownictwo nad Zjednoczoną Ekspedycją Prehistoryczną (Combined Prehistoric Expedition). W ostatniej dekadzie ekspedycja ta prowadziła badania na Pustyni Zachodniej Egiptu, na kilku wyjątkowych stanowiskach zlokalizowanych wokół pustynnych paleojezior, w rejonie Gebel Nabta, Gebel Ramlah, Berget el Sheb i Gebel Fentas. Zespół realizuje ponadto unikatowe projekty badania sztuki naskalnej i towarzyszącego jej osadnictwa w Bir Nurayet w górach w pobliżu Morza Czerwonego oraz najpóźniejszego osadnictwa środkowopaleolitycznego w dolinie Nilu w Basenie Affad w Sudanie. Specyfiką Zespołu stały się badania trudno dostępnych obszarów Sahary Wschodniej. W ostatniej dekadzie jego członkowie uczestniczyli jako zaproszeni specjaliści w projektach badawczych innych instytucji

Prof. Michał Kobusiewicz przy pracy
Prof. Michał Kobusiewicz at work
(Fot./Photo M. Jórdeczka)

naukowych: Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW (na stanowiskach w Berenike, Kadero, Khor Shambat), Uniwersytetu Jagiellońskiego i Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (Tell el-Farkha, IV Katarakta), Dakhleh Oasis Project, Muzeum Egipskiego w Berlinie (Naga, Wadi Awatib).

W Ośrodku w Poznaniu podejmowane są także dociekania teoretyczne dotyczące kształtowania się metod poznawania dziejów społeczeństw ludzkich i ich kultury. Proces tworzenia podstaw refleksji metodologicznej archeologii – główne zadanie z zakresu jej metodologii, to z jednej strony proces równoznaczny z wprowadzeniem teorii zaczerpniętych z innych nauk humanistycznych: m.in. antropologii, historii, socjologii, psychologii, językoznawstwa czy filozofii kultury – słowem, historycznych nauk o kulturze. Z drugiej strony podstawowe zadanie metodologicznej refleksji nad archeologią to kulturotwórczy proces współtworzenia rzeczywistości, w której ona funkcjonuje. Zadania metodologii badań w archeologii są więc pochodną filozofii kultury czy też humanistyki zintegrowanej, zainicjowanej w „poznawskiej szkole metodologicznej”.

Przy Ośrodku w Poznaniu działa również Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych (dawny Zespół ds. Ratownictwa Archeologicznego), powołany uchwałą Rady Naukowej IAE PAN przed 15 laty. W tym okresie badaniami objęto ponad 120 stanowisk archeologicznych o łącznej powierzchni blisko 115 ha, zlokalizowanych wzdłuż tras autostrad A1, A2, A4 i A8 i dróg szybkiego ruchu S3, S5 i S19.

Rezultaty prac prowadzonych w takim wymiarze przestrzennym istotnie zmieniły perspektywę badawczą i poszerzyły możliwości interpretacji wyników. Do badań o wyjątkowym znaczeniu w skali całego kraju należą wykopaliska na kilku paleolitycznych stanowiskach, m.in. w Cichmianie (woj. wielkopolskie), Myszęcinie czy Lubrzy (woj. lubuskie), na których dzięki zastosowaniu specjalistycznych metod odkryto pozostałości osadnictwa późnoglacialnego.

Niebagatelne znaczenie w studiach nad osadnictwem i umiejętnościami wytwórczymi społeczności neolitycznych mają także wyniki badań na Kujawach. Wspomnieć należy odkrycia w Ludwinowie (woj. kujawsko-pomorskie), które dostarczyły materiału do specjalistycznych analiz, potwierdzając przetwórstwo mleka przez rolników z epoki neolitu. Wyniki tych badań opublikowane zostały w renomowanym czasopiśmie „Nature”. Do ciekawych wniosków doprowadziły analizy źródeł pozyskanych z późnoneolitycznego kurhanu z Kruszynie (woj. kujawsko-pomorskie).

Do najistotniejszych badań wykopaliskowych o charakterze multidyscyplinarnym należą te prowadzone na stanowisku w Bodzi koło Włocławka. Odkrycie relikwów cmentarzyska z końca X i początków XI w., z pochówkami członków ówczesnej elity, ma przełomowe znaczenie dla archeologii polskiej i przynosi wiele nowych danych na temat formowania się naszego państwa.

Pochówek neolityczny, Berget el-Sheb, Egipt (badania w ramach CPE)

Neolithic burial, Berget el-Sheb, Egypt (CPE project)

(Fot./Photo M. Jórdeczka)

Ośrodek Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych
Instytutu Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Centre for Prehistoric and Medieval Studies
Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences

ul. Rubież 46, 61-612 Poznań
tel./fax: (+48) 61 657 99 01
www.iaepan.poznan.pl; www.iaepan.edu.pl
e-mail: sekretariat@iaepan.poznan.pl

Zespół / Staff

Kierownik / Head

dr hab. Henryk Mamzer, prof. nadzw. IAE PAN

Pracownicy naukowcy / Research team

mgr Beata Banach

dr Przemysław Bobrowski

dr hab. Wojciech Dzieduszycki, prof. nadzw. IAE PAN

dr Maciej Jórdeczka

dr hab. Jacek Kabaciński, prof. nadzw. IAE PAN

dr hab. Michał Kara, prof. nadzw. IAE PAN

prof. dr hab. Michał Kobusiewicz (profesor emerytowany)

mgr Joanna Sawicka

dr Iwona Sobkowiak-Tabaka

dr Kinga Zamelska-Monczak

mgr inż. Agnieszka Zarzycka-Anioła

Archiwum / Archives

mgr Aleksandra Hurnowicz

Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych

Archaeological Rescue Excavation Unit

Kierownik / Head

dr Przemysław Bobrowski

mgr Anna Kludel

Piotr Szejnoga

mgr Paweł Wiktorowicz

Pracownicy administracji i obsługi / Administration and service staff

mgr inż. Daria Lenger

Anna Piechowiak

mgr inż. Joanna Wenderska

The Department of General Archaeology (Polish acronym: ZAP) in Poznań was established in January 1954 as one of the five field units of Department I (Archaeology of Poland) of the Institute of Material History, Polish Academy of Sciences. Professor Witold Hensel directed it until the fall of 1955 and was replaced in the position of director by Prof. Wojciech Kóčka. Active Sites at the time were in Bonikowo, Giecz, Gniezno, Kołobrzeg, Kruszwica, Poznań-Gród, Poznań-Cathedral, Szczecin and Wolin. The central seat of the Paleobotanical Laboratory of the Institute was also located in Poznań.

In early 1955, after a separate Department of Pomeranian Archaeology (Polish acronym: ZAPom) had been established, incorporating the Sites in Szczecin, Wolin and Kruszwica, the name was changed to Department of Great Poland Archaeology. The Lubuska Land Laboratory was established in 1960 along with archaeological expeditions in Międzyrzecz Wielkopolski and Santok and in 1961 the Pomeranian Archaeology Department was merged back into the Great Poland Archaeology Department. The combined department was directed by W. Kóčka until his death in 1965 and later by Aleksander Dymaczewski until 1982. Archaeological Units were active at the time in Gniezno, Kruszwica, Szczecin, Wolin and Gdańsk. There was also the Ethnographic Unit in Poznań headed by Prof. Maria Frankowska, which was subordinated to the Institute's General Ethnography Department in Warsaw. A successive restructuring in the early 1970s brought back the name of Department of Great Poland Archaeology (from 1 March 1971; Polish acronym: ZAW), whereas the Pomeranian units in Szczecin and Wolin were incorporated into the newly established Department of the Oder River Archaeology in Wrocław (Polish acronym: ZAN).

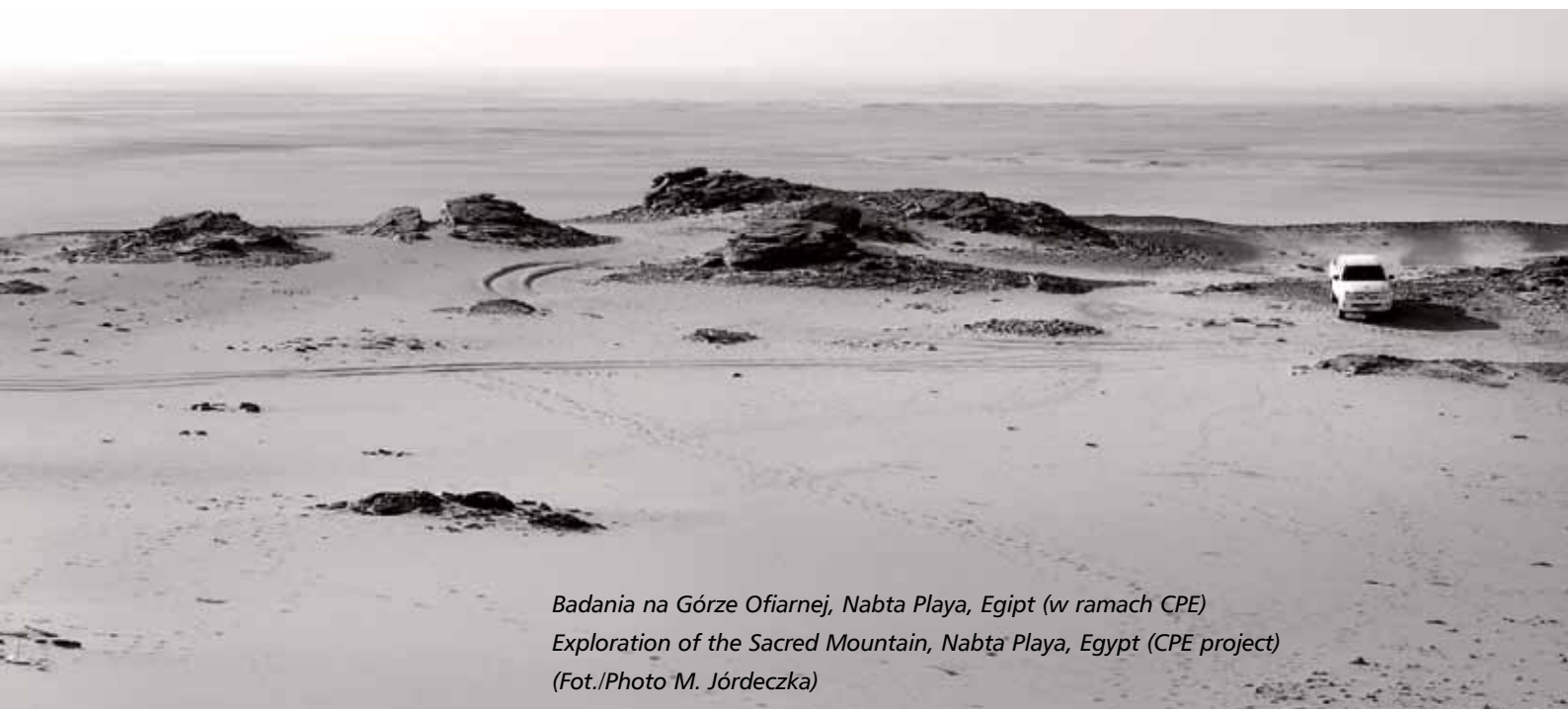
Further structural changes took place in October 1977, when by decision of the Institute's Director the following units were established: Prehistoric (headed by Prof. Tadeusz Wiślański), Early Medieval (headed by Prof. Zofia Hilczer-Kurnatowska), Paleobotanical (headed by Melania Klichowska) and the Archaeological Expedition in Lubin. The Department was directed by Prof. Michał Kobusiewicz from 1 April 1982 until his retirement in 2009, after which Henryk Mamzer took over. In 1992 ZAW was renamed the Poznań branch of the Institute of Archaeology and Ethnology PAN and in 1998, by decision of the IAE PAN Scientific Council, an Archaeology of Africa Unit was established, headed until his retirement by M. Kobusiewicz.

The Centre for Prehistoric and Medieval Studies was established in 2011 and currently comprises two units: Unit for Research on the Piast State and Unit for Research on the Prehistory and Early Civilizations of Africa.

The Unit for Research on the Piast State (formerly Early Medieval Unit in Poznań) directed by Michał Kara, was established in January 2012. The emergence and functioning of the Piast state constitutes the main focus of research with activities being concentrated on synthetic archaeological studies. Monographs published in the past decade by researchers from the Unit have been appreciated by the scholarly community. The cultural ties of the Piast state in the early Middle Ages hold special importance in the Unit's work. Cultural and settlement transformation, as reflected in the archaeological record in Great Poland of the late Piast age, is a separate research topic. Another point of interest for the Unit's researchers is the economy and symbolic culture of the Piast state, analyzed through archaeobotanical sources. Of key importance was the implementation of a model of interdisciplinary studies while maintaining full research autonomy of the disciplines participating in given projects. The Unit is currently engaged in excavations verifying and testing sites in the strongholds of Pszczew, Santok, Glinnik and Kargowa (Lubuskie Province). These sites are of significance for studying the culture of early medieval communities living in the Oder River basin.

The Unit for Research on the Prehistory and Early Civilizations of Africa was established in January 2012, replacing the African Archaeology Laboratory, and is directed by Przemysław Bobrowski. Researchers from the Unit are dedicated to studying adaptation processes occurring in Paleolithic hunting-and-gathering communities of Northeastern Africa in response to climatic and environmental change in the early Holocene and the beginning of a production economy. Priorities also include studies of the economic base of Neolithic communities, including the morphology and origins of early domesticated cattle breeds (also on the basis of rock art of the Sahara and Sudan), animal breeding strategies, plant use and managing resources. Also included is research on the spiritual life of Stone Age communities of the Sahara zone, including burial rites, rock art and cult. Of key importance are studies of the chronology and stratigraphy of prehistoric settlement and early civilizations in the Eastern Desert. From 2007 the Centre is also in charge of the Combined Prehistoric Expedition, which has carried out excavations in the past decade in the Western Desert in Egypt, on a number of exceptional sites located on the shores of desert paleolakes, in the region of Gebel Nabta, Gebel Ramlah, Berget el Sheb and Gebel Fentas. The Unit is also conducting a project of studies of the rock art and accompanying settlement in Bir Nurayet in the mountains on the Red Sea and the latest Middle Paleolithic occupation of the Nile Valley in the Affad Basin in Sudan. The Unit is specialized in conducting research in out-of-the-way regions of the eastern Sahara. In the past ten years researchers from the Unit have participated in research projects of other scientific institutions: Polish Centre of

*Badania na Górze Ofiarnej, Nabta Playa, Egipt (w ramach CPE)
Exploration of the Sacred Mountain, Nabta Playa, Egypt (CPE project)
(Fot./Photo M. Jórdeczka)*

Mediterranean Archaeology of the University of Warsaw (sites of Berenike, Kadero, Khor Shambat), Jagiellonian University and Archaeological Museum in Poznań (Tell el-Farkha, Fourth Nile Cataract), Dakhleh Oasis Project, Egyptian Museum in Berlin (Naga, Wadi Awatib).

Theoretical studies on the development of research methods, applied to the study of the past of human communities and their culture, are also undertaken in the Poznań Centre. The process of establishing the base for a methodological consideration of archaeology, that is, the fundamental tasks in the scope of archaeological methodology, is on one hand tantamount to the application of ideas derived from other fields of the humanities, such as anthropology, history, sociology, psychology, linguistics and philosophy of culture – the culture sciences to use a single term. On the other hand, methodological reflection on archaeology is a culturally active process which is meant to shape the reality in which the science operates. The tasks of research methodology in archaeology is thus a derivative of the philosophy of culture or integrated humanities, initiated in the “Poznań methodological school”.

The Archaeological Rescue Excavation Unit (formerly Unit for Archaeological Rescue Work) was established in 1998 by decree of the IAE PAN Scientific Council. More than 120

Bransolety brązowe – in situ, stan. 36 w Lutolu Mokrym
Bronze bracelet in situ, site 36 in Lutol Mokry

(Fot./Photo K. Waszczuk)

archaeological sites have been investigated since then, the combined excavated area totaling close to 115 ha located along the planned course of the A1, A2, A4 and A8 highways and the S3, S5 and S19 expressways. The results of such extensive work have changed significantly research perspectives and broadened opportunities for interpretation. Excavations on a number of Paleolithic sites, e.g. Cichmiana, Myszęcín and Lubrza, have proved to be of exceptional importance, bringing to light, thanks to the use of specialist methods, evidence of late glacial occupation in the region.

The results of excavations in the Kujawy region have also been of key importance for studies of Neolithic settlement and the production capacity of Neolithic communities. One should mention the discoveries in Ludwinów, which have supplied data for specialist analyses that have confirmed milk processing by Neolithic farmers. The results of this research have been published in the prestigious journal "Nature". Interesting results were obtained from an analysis of material from the late Neolithic kurgan in Kruszyn.

Of greatest importance, however, is the multi-disciplinary archaeological project in Bodzia near Włocławek. The discovery of a burial ground from the end of the 10th and beginning of the 11th century containing the burials of members of contemporary elites is of breakthrough importance for Polish archaeology and has brought extensive new evidence on the formation of the Polish state.

Kurhan z okresu późnego neolitu, Kruszyn, pow. Włocławek

Late Neolithic kurgan from the site in Kruszyn, Włocławek district

(Fot./Photo M. Krzepakowski)

Hak z podwalin wału, Santok, stan. 1, 2007 r.

Anchor tie from the base of the embankment, Santok, site 1, 2007

(Fot./Photo K. Zamelska-Monczak)

